

CÎTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA UNELE DESCOPERIRI HALLSTATTIENE CONȚINÎND OBIECTE DE FIER DIN ROMÂNIA

de ADRIANA STOIA

Pentru spațiul carpato-danubiano-pontic fierul a jucat un rol secundar în raport cu o serie de fenomene constatate în evoluția internă a culturilor Bronzului târziu sau ca un reflex al unor evenimente petrecute în lumea egeo-anatoliană¹, ale căror consecințe, transpuse pe plan supra-regional, au influențat evoluția istorică a triburilor locale. Începutul epocii fierului, în această zonă, poate fi considerat ca situându-se în sec. XII, cu atât mai mult cu cât prezența noului metal, fierul, atestat din ce în ce mai frecvent în noile descoperiri, justifică și din punct de vedere fenomenologic denumirea dată acestei perioade. Secolul XII rămâne totuși o dată convențională, dacă luăm în considerare evoluția „întârziată” a unor culturi (vezi persistența culturii Noua în Moldova și a culturii Tei în Cîmpia Dunării²).

Prin răspîndirea masivă a ceramicii decorate cu caneluri, diferitele culturi ale sfîrșitului epocii bronzului își pierd individualitatea, aspectul general al culturii materiale fiind remarcabil de uniform și unitar. Ariile culturale mai vaste corespund unei noi trepte de dezvoltare istorică. Și dacă în Hallstattul timpuriu constatăm încă o delimitare a ariilor culturale, Hallstattul mijlociu este caracterizat în principal prin cultura Basarabi, manifestă printr-o ceramică unitară ca forme și decor. În stadiul actual al cercetărilor putem presupune o legătură între apariția și răspîndirea obiectelor de fier — pe de o parte — și apariția și răspîndirea ceramicii hallstattiene, atât de diferită ca tehnică de producere și decor față de cea anterioară a culturilor epocii bronzului — pe de altă parte³.

Pe planul metalurgiei, paralel cu apariția fierului ca materie primă, asistăm la dezvoltarea metalurgiei bronzului, Ha A₁ reprezentînd momentul de apogeu al producției obiectelor de bronz, atât din punct de vedere cantitativ cât și ca varietate de tipuri. Fenomenul, prezent în special în nordul Transilvaniei, este manifest și în Moldova, Banat și Oltenia. Astfel, în seria depozitelor Cincu-Suseni — corespunzătoare etapei Ha A₁ — s-au înregistrat 90 de depozite de bronzuri, unele de mărimi impresionante; Uioara, Șpălnaca, Uriu, Gusterița, Band, Dipșa, Aiud. Cele peste 5000 kg pe care le însumează aceste depozite depășesc greutatea totală a depozitelor de la sfîrșitul epocii bronzului din Transilvania⁴.

¹ W. Kimmig, *Studien aus Alleuropa*, I, 1964, p. 220 și urm.; K. Sanders, în *The European Community in Later Prehistory. Studies in Honour of C.F.C. Hawkes*, 1972, p. 14.

² M. Florescu, A. Florescu, *Materiale*, Brașov, 1983, p. 112 — 130; idem, *Studia antiqua et Archaeologica*, 1, 1983, p. 72 — 93; Vezi în acest sens raporturile cronologice stabilite cu nivelul 13 b de la Kastanas, prin acul cu protuberanțe găsit acolo și datat în plin sec. XII (Alix Hochstetter, *Germania*, 59, 1981, 2, p. 239). Pentru cultura Tei — rezultatul cercetărilor de la Popești, 1988 — 1991.

³ A. László, *SCIVA*, 26, 1975, 1, p. 33 și urm.

⁴ M. Petrescu — Dimbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 23.

În privința depozitelor de bronzuri trebuie să subliniem două aspecte. În primul rând nu totdeauna această categorie de descoperiri are un caracter unitar, piesa cea mai nouă din depozit consemnând doar data îngropării sale⁵. Legate de acest aspect ne apar și „motivele” îngropării. Din acest ultim punct de vedere depozitele pot fi încadrate într-unul din cele trei tipuri posibile: depozite-turnătorii, depozite-votive și depozite-proprietate personală.

Potrivit opiniilor exprimate de M. Rusu și M. Petrescu-Dimbovița, depozitele au fost îngropate datorită condițiilor obiective interne (lupte intertribale) sau externe (pătrunderea unor populații)⁶. Tezaurile ce cuprind piese ieșite din uz sau cu diferite defecte sînt presupuse a fi depozite-turnătorii, în timp ce acelea cu un număr redus de obiecte ar fi putut aparține unor meșteri ambulanti⁷. După opinia lui A. Vulpe însă, majoritatea depozitelor au fost îngropate „ritual”, avînd un caracter votiv⁸. Discuția noastră cu privire la „depunerea” de obiecte de fier în Hallstattul timpuriu va ține cont de faptul că, în stadiul actual al cercetării, nu putem fi siguri de „motivele” depunerii depozitelor de bronzuri.

Prosperitatea economică a comunităților din această etapă, de presupus în condițiile existenței acestor depozite mamut — indiferent de motivele îngropării lor —, se evidențiază și prin creșterea substanțială a descoperirilor de aur⁹ — vezi în acest sens depozitul de la Hinova, jud. Mehedinți cu o greutate de 4919,95 g, compus din 1003 piese — databil grosso-modo în sec. XII — XI a. Ch¹⁰, sau cel de la Rădeni, jud. Neamț (cu cele cinci vase de aur)¹¹, ca și prezența aurului în morminte — de exemplu la Meri¹² sau la Lăpuș¹³.

Viața economică înfloritoare se reflectă și în ritualul funerar, căci din această vreme datează tumulul de la Susani cu ofrande însumînd 300 de vase¹⁴ sau tumulii din zona Lăpușului — unii dintre ei cuprinzînd resturile a sute, chiar mii de vase¹⁵.

În sec. XII deci, indiferent de caracterul convențional al denumirii, se manifestă începutul unui proces înnoitor, manifest în toate domeniile culturii materiale și spirituale¹⁶.

Începutul primei epoci a fierului se remarcă, după cum rezultă din cele câteva elemente prezentate anterior, prin tendința comunităților de a aduce „ofrande”; ceramică în cazul tumulului de la Susani, aur — Hinova și Rădeni —, bronz — depozitele de bronzuri. Fierul, ca metal nou folosit, nu face excepție. Astfel, obiectele de fier datate în Ha A și Ha A/B provin din cinci așezări (Susani?, Peteni, Tășad, Șuncuiș și

⁵ M. Rusu, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 183; K. Hørdt, *StCom Sibiu*, 13, 1967, p. 141 — 147.

⁶ M. Rusu, *loc. cit.*; idem, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 490; M. Petrescu-Dimbovița, *op. cit.*, p. 26.

⁷ M. Petrescu-Dimbovița, *loc. cit.*

⁸ A. Vulpe, *SCIV*, 25, 1974, 1, p. 5 — 18; idem, *Germania*, 59, 1981, 2, p. 428.

⁹ M. Rusu, *ActaMN*, 9, 1972, p. 30.

¹⁰ M. Davidescu, *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 7 și urm.

¹¹ A. Vulpe și V. Mihăilescu-Bîrlîba, *PZ*, 60, 1985, 1, p. 67.

¹² E. Moscalu, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 77 — 86.

¹³ C. Kacsó, *Marmatia*, 2, 1971, p. 36 — 54; idem, *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 45 — 68.

¹⁴ I. Stratan, A. Vulpe, *PZ*, 52, 1977, p. 29 — 60.

¹⁵ C. Kacsó, *Marmatia*, 2, 1971, p. 36 — 48.

¹⁶ S. Morintz, *Revlst*, 30, 1977, 8, p. 1465 — 1488.

Căuaș)¹⁷, mai mult de zece piese provin din necropole (Lăpuș, Bobda, Oradea-Salca, Peteni, Balta Berde, Meri)¹⁸, unul din depozite de bronzuri (Rozaulea)¹⁹ și patru din descoperiri întâmplătoare (în Banat : un ac și spadă cu loc de descoperire neprecizat și un pumnal de la Tirol ; în Moldova : un cuțit de luptă descoperit la Corni)²⁰. Indiferent dacă estimăm că descoperirile întâmplătoare provin din morminte sau depuneri votive, ele fac probabilă existența, la acea dată, a obiectelor de fier cu caracter „rar”, „prețios”.

Statistica ne arată o situație deosebită pentru piesele de fier data-bile în Ha B. Astfel, din cele peste 40 de obiecte, majoritatea sînt găsite în așezări : Cernatu de Sus, Hărman, Porumbenii Mari, Sincraieni, Mediaș, Sintimbru, Sinsimion, Tilișca, Tușnad, Babadag, Galița, Hîrșova, Insula Banului, Cindești, Grănicești, Lozna, Trușești²¹ restul aflîndu-se în trei depozite ; Hida, Bîrlad, Șomartin²². Pentru sfîrșitul Ha B și trecerea la Ha C nu cunoaștem obiecte de fier decît în două așezări (Teleac și Babadag)²³ și o necropolă (Stoicani)²⁴. În această etapă a Hallstattului

¹⁷ SUSANI, jud. Timiș — intrucît nu avem confirmarea arheologică este bine să privim cu rezervă acest document ; PETENI, jud. Covasna — Z. Szekeley, Zs. Szekeley, Materiale, Oradea, 1979, p. 71 — 72 ; TĂȘAD, jud. Bihor — informații N. Chidișan ; ȘUNCUIUȘ, jud. Alba — C. Kácsó, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 86 ; A. László, ActaArchHung, 29, 1977, 1 — 2, p. 58. CĂUAȘ, jud. Satu Mare — T. Bader, FBF, XIV/6, 1983, p. 20.

¹⁸ LĂPUȘ, jud. Maramureș — C. Kácsó, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 62 și 67 ; A. László SCIVA, 26, 1975, 1, p. 21 ; BOBDA, jud. Timiș — M. Moga, RevMuz, 1, 1964, 3, p. 296 — A. László, nr. 5 ; PETENI, jud. Covasna — Z. Szekeley, Materiale, Oradea, 1979, p. 71 — 72 ; ORADEA—SALCA, jud. Bihor — I. Emődi, Crisia, 11, 1981, p. 322 ; BALTA VERDE, jud. Mehedinți — D. Berciu, E. Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 318 ; MERI, jud. Teleorman — E. Moscalu, Thraco—Dacia, 1, 1976, fig. 3/4.

¹⁹ ROZAVLEA, jud. Maramureș, C. Kácsó, I. Mitrea, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 537 — 548. ²⁰ TIROL, jud. Caraș Severin — + cele două cu loc neprecizat din Banat — M. Rusu, in *In memoriam Constantini Daicovicui*, Cluj, 1974, p. 353 — 354 ; A. Laszlo, SCIVA, 26, 1976, 1, nr. 2 — 3 și 18 ; CORNI, jud. Suceava — M. Ignat, Thraco—Dacia, 2, 1981, p. 139.

²¹ CERNATU DE SUS, jud. Covasna — Z. Szekeley, *Așezări din prima vîrstă a fierului din sud-vestul României*, Sf. Gheorghe, 1966, p. 21 — 27 ; MEDIAȘ, jud. Sibiu — M. Blăjan, E. Stoicovici, Paul Gheoroceanu, Sargetia, 14, 1979, p. 35 și urm. ; IĂRMĂN, jud. Brașov — T. Musca, Apulum, 20, 1982, p. 56 ; PORUMBENII MARI, jud. Harghita — Z. Szekeley, op. cit., p. 29 — 37 ; SINCRAIENI, SINTIMBRU, SINSIMION, jud. Harghita — T. Musca, op. cit., p. 53 — 56 ; TUȘAD, jud. Harghita — K. Horedt, Dacia, N. S., 8, 1964, nr. 22 ; A. László, ActaArchHung, 29, 1977, 1 — 2, p. 56, nr. 2L ; BABADAG, jud. Tulcea — S. Morintz, N. S., 8, 1964, p. 105, 118 ; GALIȚA, jud. Constanța — Șt. Olteanu, SCIV, 22, 1971, 2, p. 295 — 296 ; HÎRȘOVA, jud. Constanța — S. Morintz, D. Șerbănescu, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 47 ; INSULA BANULUI, jud. Mehedinți — S. Morintz, P. Roman, SCIV, 20, 1969, 3, p. 416 ; CINDEȘTI, jud. Vrancea — M. Florescu, A. Florescu, Materiale, Brașov, 1983, p. 121 și nota 30 ; GRĂNICEȘTI, jud. Suceava — A. László, SCIVA, 26, 1975, 1, nr. 8 ; idem, ActaArchHung, 29, 1977, 1 — 2, p. 55 ; LOZNA, jud. Botoșani — P. Șadurschi, Silvia Teodor, Materiale Oradea, 1979, p. 82 ; TRUȘESTI, jud. Botoșani — A. C. Florescu, Materiale, 3, 1957, p. 210.

²² BÎRLAD (jud. Vaslui) — M. Petrescu-Dimbovița, Dacia, N. S., 2, 1958 ; p. 59 — 67 ; HIDA, jud. Sălaj — M. Roska, Repertoriu, p. 105 — 106, nr. 34 ; ȘOMARTIN, jud. Sibiu — M. Rusu, Dacia, N. S., 7, 1963, nr. 10 și 11 ; K. Horedt, Dacia, N. S., 8, 1964, nr. 11 și 17 ; M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele...*, p. 142 — 143 ; 144 — 145 ; 146.

²³ BABADAG, jud. Tulcea — S. Morintz, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 105, 118 ; idem, Peuce, 2, 1971, p. 20 ; idem, Materiale Vaslui ; TELEAC, jud. Alba — K. Horedt, Dacia, N. S., 8, 1964, nr. 18 ; Al. Popa, I. Berciu, Apulum, 5, 1965, fig. 3/2 — 5 ; A. László, SCIVA, 26, 1975, 1, nr. 17 ; H. Ciugudeanu, Apulum, 18, 1980, p. 61 și urm. ; V. Vasiliev, Al. Aldea, H. Ciugudean, Materiale Brașov, 1983, p. 155 — 156.

²⁴ STOICANI, jud. Galați — M. Petrescu-Dimbovița, Materiale, 1, 1953, p. 166 — 195 ; M. Petrescu-Dimbovița, M. Diau, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 87 — 91 ; Elvira Ciocca, Ion Chideanu, SCIVA, 35, 1984, 4, p. 339 — 344.

observăm deci o schimbare a rolului jucat de acest metal în viața comunităților, fierul devenind o materie primă de uz comun, relativ ușor de procurat.

În stadiul actual al cercetărilor este mai prudent să luăm în considerare și posibilitatea existenței unor lacune în cunoștințele noastre. Un fapt este însă semnificativ: dat fiind că în Ha B așezările descoperite sînt mult mai numeroase decît necropolele, iar descoperirile de obiecte de fier — aflate de altfel pe tot cuprinsul țării — s-au făcut aproape exclusiv în așezări, putem spune că fierul își pierde caracterul de „ofrandă”. Acest fenomen precede în timp situației din Hallstattul mijlociu — caracterizat în principal de cultura Basarabi — cînd se observă în paralel existența a două fenomene: scăderea sensibilă a așezărilor fortificate (vezi prin contrast așezările hallstattiene timpurii de mare întindere și de multe ori fortificate — Sintana-Arad — 78 ha²⁵ și Cornești-Timiș — circa 67 ha²⁶) și scăderea numărului depozitelor de bronzuri²⁷.

Din 41 de localități în care au apărut cele circa 290 de obiecte de fier databile în Hallstattul mijlociu, 20 reprezintă descoperiri întimplătoare și izolate, opt — așezări, șapte — necropole și șase — depozite. Intensificarea cercetărilor sistematice în așezări a creat un echilibru între descoperirile de caracter funerar și cele din așezări, fără ca proporția obiectelor descoperite să se repartizeze corespunzător, fapt explicabil prin necesitățile aplicării unui anume ritual în necropole, ritual care cerea sau nu depunerea de arme și podoabe în morminte.

Deoarece în aria culturii Basarabi s-au publicat îndeosebi descoperiri de caracter funerar, datele cronologice se bazează în principal pe necropolele cercetate. Eventuala împărțire pe faze a culturii Basarabi, conform existenței celor două niveluri de locuire de la Popești — „Nucet”²⁸, este foarte greu de realizat datorită, pe de o parte, faptului că în evoluția ceramicii Basarabi nu s-a evidențiat pînă acum nici o schimbare sensibilă a decorului, iar, pe de altă parte, datorită numărului redus de elemente care se pretează la fixarea unei cronologii absolute. În concluzie, din punct de vedere cronologic această cultură trebuie tratată unitar. Din punctul de vedere al evoluției sale însă, dezvoltarea culturii Basarabi se desfășoară pe parcursul a trei etape succesive: începutul ei poate fi plasat undeva la limita superioară a orizontului Gornea-Kalakača (la nivel Ha B₂! — B₃); urmează faza „clasică” Basarabi din necropola eponimă; sfîrșitul ei corespunde orizontului Seliște — cel mai tîrziu la mijlocul sec. VI a.Ch.²⁹.

Dacă pentru zona Moldovei nu avem decît puține documente arheologice care să ateste folosirea obiectelor de fier din Hallstattul mijlociu, acest fapt se datorează, credem, stadiului actual al cercetărilor. Din centrul și nordul Moldovei nu se cunosc aproape deloc descoperiri din vremea culturii Basarabi. Avînd însă în vedere că, la est de Prut, două necropole de tip Basarabi — de la Șoldănești și Seliște (Basarabia) — conțin și obiecte de fier (este drept într-o cantitate sensibil mai mică decît

²⁵ K. Horedt, în *Symposium zur Problemen der jungeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, Bratislava, 1970, p. 224.

²⁶ I. Stratan, A. Vulpe, PZ, 1977, 52, p. 59.

²⁷ T. Soroceanu — comunicare Dresda.

²⁸ R. Vulpe, Materiale, 3, 1957, p. 227 și urm.; A. Vulpe, Dacia, N. S., 9, 1963, p. 120.

²⁹ A. Vulpe, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 49 și urm.

mormintele aceleiași culturi din sud-vestul ariei ei de răspîndire) putem considera plauzibilă ipoteza că această situație este valabilă și pentru întreaga Moldovă. Mai mult chiar, putem observa că în întreg spațiul carpato-dunărean se constată același fenomen, o excepție constituind doar necropolele din extremul sud-vestic al țării noastre (Basarabi, Balta Verde, Ostrovu Mare etc.), unde prezența în număr mare a obiectelor de fier poate fi pusă pe seama obiceiurilor de înmormîntare.

Din punct de vedere statistic este clară o predominare a armelor de fier. Deși este evident că armele apar în cadrul unor așezări numai în-tîmplător, nu putem să nu evidențiem caracterul funerar sau votiv al descoperirilor din această perioadă. Dacă acceptăm că majoritatea depozitelor de bronzuri au un caracter votiv, ni se pare relevant faptul că ele își încetează existența (Ha C — sec. VII a. C^h) odată cu creșterea numărului de obiecte de fier și bronz depuse în morminte (fenomen valabil și pentru alte zone ale Europei). Sintem conștienți că nu putem oferi o explicație totală în legătură cu relația dintre aceste fenomene, dar credem că asistăm la un „transfer” al caracterului ceremonial de depuneri votive asupra ritualului funerar³⁰.

Hallstattul târziu este cunoscut la noi în țară în special prin descoperiri funerare. Situația sesizată cu privire la Hallstattul mijlociu este astfel confirmată. Creșterea substanțială a numărului obiectelor de fier își are explicația și în natura descoperirilor (71 de descoperiri funerare și 46 întîmplătoare — dintre care cel puțin unele aparțin unor morminte distruse neexcluzînd desigur evoluția în timp, firească, a „producției” obiectelor de fier.

Necropola de la Ferigile ocupă un loc aparte în Hallstattul târziu din România. Caracterizată prin remarcabila bogăție de arme de fier, piese de harnașament, podoabe și o ceramică numeroasă și variată, este greu de spus deocamdată dacă descoperirea a circa 320 de obiecte de fier în mormintele acestei necropole are vreo semnificație de ordin social sau regional. Aceasta cu atît mai mult cu cit celelalte necropole de tip Ferigile (în special cele de pe valea Topologului), deși bogate și ele în fier, sînt proporțional mai sărace în acest metal decît necropola eponimă.

Ne vom opri mai mult asupra ei nu numai datorită rolului pe care l-a avut necropola în consolidarea unui sistem de cronologie relativă și absolută pentru o mare parte din aria carpato-danubiană (bogăția formelor ceramice și relativ numeroasele piese metalice aflate aici îngăduie stabilirea unor sincronisme cu alte grupuri mai mult sau mai puțin îndepărtate) dar și pentru unele observații făcute cu privire la depunerea de obiecte de fier. Pe baza stratigrafiei orizontale și a analizei statistico-combinatorii A. Vulpe a definit în 1967 trei fraze principale de dezvoltare a acestei necropole; succesiunea primelor două fiind inițial incertă, cercetătorul citat a precizat-o abia nouă ani mai târziu, întemeindu-se pe descoperiri și studii făcute între timp în zona vest și sud-vest balcanică³¹. În cadrul necropolei de la Ferigile se disting cinci tipuri combinatorii ale formelor de inventar ceramic, metalic și ritualului de înmormîntare. Primele două

³⁰ A. Stoia, in *The Bronze Age — Iron Age Transition in Europe*, BAR, 483, 1989, p. 57.

³¹ A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1968, urmată de articolul de sinteză din *MemAntiq*, 2, 1970 și de cel din *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 81; idem, *Danubius*, 8 — 9, 1979, p. 93.

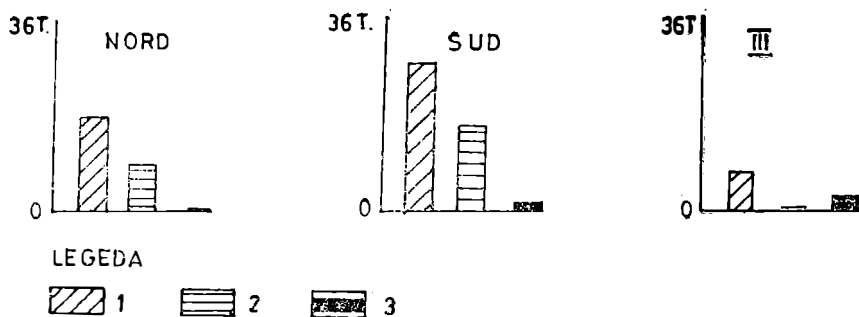

Fig. 1. Ferigile, jud. Vlcea. Evoluția depunerilor de obiecte de fier : 1 morminte cu obiecte de fier ; 2 morminte cu obiecte de fier și de bronz ; 3 morminte cu obiecte de bronz.

caracterizează faza Ferigile — sud, cea mai veche (mijlocul și a doua jumătate a sec. VII a.Ch.), următoarele două, faza Ferigile — nord, a doua fază (sfârșitul sec. VII și în jur de 600 a.Ch. — pentru tipul combinatoriu 3 și sec. VI în general pentru tipul combinatoriu 5 (faza Ferigile III), caracterizat în principal prin forme imitând tipuri de vase lucrate cu roata (căni, lekanai) se datează mai ales în sec. V a.Ch. Din cei 149 de tumuli cercetați la Ferigile numai 67 conțin obiecte de fier (și anume 326 piese). Raportul exact dintre numărul obiectelor de fier și cel al mormintelor primelor două faze nu poate fi stabilit cu precizie, deoarece o serie de morminte, cu un inventar în general atipic, nu poate fi atribuit decât cu aproximație uneia dintre cele două faze. Astfel, în faza — nord au fost incluse 36 morminte dintre care 18 nu conțin obiecte din fier. În nouă cazuri fierul este asociat cu bronzul în același mormînt (T. 6, 20, 27, 65, 71, 72, 74, 79, 105). Tot 36 morminte sînt incluse sigur în faza — sud a necropolei (A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, fig. 32). Din acestea doar opt nu au în inventar obiecte de fier (T. 8, 35, 38, 43, 81, 91, 92 și 82 — care conține bronz). În 15 cazuri fierul este asociat cu bronzul. Cele 18 morminte aparținînd fazei — nord conțin 64 obiecte de fier, în timp ce în faza — sud numărul acestora se ridică la 128. Mormintele fazei Ferigile III, mai ușor de determinat și mai puțin numeroase (9, 15, 40 — incert — conține bronz, 77, 106, 107, 108, 111), sînt, în mod evident, mai sărace în obiecte de fier. În cele opt morminte sigure aparținînd acestei faze nu s-au găsit arme, culegîndu-se numai șase cuțitașe (două — T. 106 ; două — T. 107 ; unul — T. 108 și unul — T. 9). O fibulă de bronz apare în T. 40³².

În Moldova de sud, în aceeași perioadă, se dezvoltă grupul Birsești³³, probabil urmînd aceeași evoluție ca și grupul Ferigile. Obiectele de fier descoperite în această necropolă corespund din punct de vedere cronologic perioadei de evoluție a grupului Ferigile. Materialul fiind încă inedit, o comparație detaliată între cele două necropole nu este posibilă. Nu putem

³² A. Stoia, *Meturgia fierului în Hallstatt pe teritoriul României* (teză de doctorat), Iași, 1986.

³³ S. Morintz, *Materiale*, 3, 1982, p. 221 și urm. ; idem, *Materiale*, 5, 1959, p. 255 ; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 201.

însă să nu remarcăm că necropola de la Slobozia ³⁴ sugerează o evoluție târzie asemănătoare ultimei faze de la Ferigile și că prezintă din punctul de vedere al depunerii de obiecte de fier, același fenomen ³⁵.

Demn de observat este și faptul că în necropolele de la Enisala, Bugeac, Cernavodă, datate într-o perioadă imediat următoare (și al căror început se plasează foarte probabil în sec. V a.Ch.) se sesizează o scădere a numărului de arme și obiecte de podoabă din inventarele funerare și, în consecință, o reducere simțitoare a obiectelor de fier depuse în morminte. Inventarul metalic al mormintelor de la Bugeac și Cernavodă rezidă aproape în exclusivitate în cuțitașe de fier. Avem de-a face deci cu același fenomen sesizat și în aria culturilor din Subcarpați.

În nordul țării, necropola de la Sanislău este mai dificil de încadrat cronologic, datorită rarității obiectelor de metal din inventarele funerare. Grosso-modo necropola aceasta se datează în sec. V a.Ch. ³⁶. Ritul incinerării în urnă, prezența inventarului metalic de tradiție hallstattană (cuțitașe, ace, brățări) ca și factura ceramicii (atât cea lucrată cu mina cît și cea lucrată cu roata îndeplinește aceleași funcții în cadrul complexelor funerare) sînt tot atîtea elemente ale apartenenței necropolei de la Sanislău II la fondul local hallstattan. În urma stratigrafiei orizontale făcute necropolei de la Chotin putem paraleliza Suprafața B a acestui din urmă cimitir cu necropola de la Sanislău, datorită frecvenței inelelor de timplă cu striuri (variante 1b de la Chotin) ³⁷. Acest fapt sugerează că începutul necropolei de la Sanislău se situează cîndva în sec. V, poate chiar la începutul său. Dacă numărul obiectelor de fier depuse în mormintele acestei necropole este relativ mare (31 de piese), cantitatea efectivă de fier cuprinsă în aceste contexte este mai redusă comparativ cu cea de la Ferigile (unde apar numeroase vîrfuri de lănci, topoare, cuțite de luptă) ce înmagazinează o cantitate mai mare de fier decît acele și cuțitașele depuse în cadrul ritualului funerar de la Sanislău. Situația acestei din urmă necropole se aseamănă cu faza Ferigile III, care dealtfel se dezvoltă, după cum am văzut în același secol.

Situațiile menționate mai sus ni se pare evident că oglindesc o schimbare de optică față de credințele în viața de apoi a comunităților umane, reflectată și în inventarul mormintelor. În această etapă apar însă și morminte „princiare” — cu un bogat inventar (inclusiv un bogat inventar metalic), iar mormintele obișnuite „sărăcesc”. În acest sens este edificatoare și situația necropolei de la Zimnicea ³⁸, datată începînd cu prima jumătate a sec. IV a.Ch., unde putem observa reducerea cantității de fier depuse în mod obișnuit în morminte (și respectiv a numărului de obiecte); numai cîteva morminte „bogate” conțin și obiecte din fier. Această constatare se leagă însă de viața socială a comunităților epocii.

După cum am subliniat deja necropola de la Ferigile ocupă un loc aparte în Hallstattul târziu românesc. Situația de la Ferigile nu poate fi comparată cu cea din alte zone, deoarece nicăieri nu s-au identificat necropole de astfel de dimensiuni. Așa încît dacă comparăm situația globală a grupului Ferigile cu cea a grupului hallstattan târziu din Transilvania,

³⁴ C. Buzdugan, *Carpica*, 1, 1968, p. 77 — 94.

³⁵ A. Stoia, *op. cit.*

³⁶ I. Nemeti, *Dacia*, N. S., 1982, p. 115 — 144.

³⁷ A. Stoia, *Dacia* N. S., 19, 1975, nota 69, p. 98 — 99.

³⁸ A. D. Alexandrescu, *Dacia*, N. S., 27, 1983, 1 — 2, p. 67 — 78.

ar rezulta că fierul ar fi fost mai rar în această zonă a țării (ca și în Moldova și Dobrogea de altfel), situație care nu poate corespunde realității, dacă ne gândim numai la faptul că în Transilvania și Dobrogea au fost definite centre metalurgice cel puțin la sfârșitul etapei Ha A. Situația reală este condiționată de documentația noastră și de caracterul descoperirilor, fapt ce a fost pus în evidență oriunde s-au făcut descoperiri funerare în număr mare și unde ritualul de înmormântare cerea depunerea de arme în morminte. Aceasta este, credem noi, principala cauză pentru care curba evolutivă a metalurgiei fierului în Hallstatt dă discrepante în timp și spațiu (de la zonă la zonă) ^{3b}.

SOME REMARKS ON THE FIRST IRON AGE DISCOVERIES WITH IRON ITEMS FROM ROMANIA

ABSTRACT

The author remarks the relation between the character and the contents of some First Iron Age discoveries from Romania. If in the first stage (Ha A) the discoveries are linked with the „rare” and „precious” character of the iron, beginning with the Ha B period this metal becomes „common”.

For the Middle and Late First Iron Age the „offering items” are related with the funeral discoveries. So, the differences pinpointed from zone to zone in the Romanian territory are due to the stage of the archaeological research and to the differences in the funeral rituals.

EXPLANATION OF THE FIGURE

Fig. 1. Ferigile, Jud. Vâlcea. The evolution of the iron „offering items”: 1 Graves with iron items; 2 Graves with iron and bronze items; 3 Graves with bronze items.

^{3b} A. Stola, *Metalurgia fierului în Hallstatt pe teritoriul României*.